ฟ้อนตะคัน

TA-KAN DANCE

เหมือนขวัญ สุวรรณศิลป์ [*]

MUANKHWAN SUWANNASILP

บทคัดย่อ

งานวิจัยเรื่อง ฟ้อนตะคัน มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการสร้างสรรค์และวิเคราะห์นาฏยลักษณ์การแสดงชุด ฟ้อนตะคัน ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการวิจัยพบว่า ฟ้อนตะคันเป็นผลงานสร้างสรรค์การแสดงของคณะครูภาควิชานาฏศิลป์และดุริยางคศิลป์ วิทยาลัยนาฏศิลปสุโขทัย เมื่อ พ.ศ. 2531 ภายใต้การนำของนายจตุพร รัตนวราหะ ผู้อำนวยการวิทยาลัย ด้วยตระหนักถึงความสำคัญของประเพณีการเผาเทียนแบบโบราณในประเพณีลอยกระทงเผาเทียนเล่นไฟจังหวัดสุโขทัย ผู้เรียบเรียงทำนองเพลงฟ้อนตะคัน คือ นายสมุทร อิงควระ แนวคิดในการประดิษฐ์ท่ารำอาศัยหลักฐานที่ปรากฏในศิลาจารึกหลักที่ 1 และหลักฐานการค้นพบซากตะคันตามโบสถ์วิหารในอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยระหว่าง พ.ศ. 2520-2530 และแรงบันดาลใจเกี่ยวกับความสวยงามของแสงเทียนในค่ำคืนของเทศกาลลอยกระทง องค์ประกอบการแสดงใช้นักแสดงหญิงล้วนไม่จำกัดจำนวน ลักษณะการแต่งกายมี 3 แบบตามโอกาส ใช้ “ตะคัน” เป็นอุปกรณ์จุดไฟให้แสงสว่าง ดนตรีประกอบใช้วงปี่พาทย์ไม้นวม รวมวงแบบเฉพาะกาล โครงสร้างของเพลงแบ่งเป็น 3 ส่วน อัตราจังหวะ 2 ชั้น และชั้นเดียว จังหวะหน้าทับลาว กระบวนท่ารำมี 4 ขั้นตอน ท่ารำหลัก 13 ท่าและท่าเชื่อม 2 ท่า ลักษณะการเคลื่อนไหวร่างกาย 5 ส่วน 8 ทิศทางและการแปรแถว 7 รูปแบบ การวิเคราะห์นาฏยลักษณ์ พบว่า ฟ้อนตะคันเป็นการแสดงที่สะท้อนเอกลักษณ์ท้องถิ่นของสุโขทัยในด้านประเพณีและวัฒนธรรม ใช้ “ตะคัน” เป็นอุปกรณ์ประกอบเพื่อสื่อให้เห็นถึงประเพณีเผาเทียนเล่นไฟ เพื่อเป็นพุทธบูชาตามแบบโบราณ เครื่องแต่งกายใช้ผ้าซิ่นตีนจกและผ้าทอพื้นเมืองที่เป็นภูมิปัญญาชาวสุโขทัย ลักษณะเด่นของการแสดงฟ้อนตะคันเป็นการรำหมู่ที่มีลีลาการฟ้อนแบบผสมผสานระหว่างการฟ้อนแบบภาคเหนือและภาคกลางที่มีความสวยงามน่าชม

คำสำคัญ: ฟ้อน ตะคัน การสร้างสรรค์

[*] วิทยาลัยนาฏศิลปสุโขทัย สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์

Sukhothai College of Dramatic Arts, Bunditpattanasilpa Institute

Abstract

The research aims to study Ta-Kan Dance for thai classical dance of Sukhothai College of Dramatic Arts in the 1988 to present determine study back history idea and study the pattern north folk dance of Thailand Having studied the practice of classical dance postures Ta-Kan Dance can be described by 3 main groups of this research as follows: 1) To study background history and the idea; 2) To study the patterns Ta-Kan Dance; 3) To study is to identify the characteristics of Ta-Kan Dance. The results reveal there are 3 correction methods of Ta-Kan Dance postures: 1) Ta-Kan Dance is the creative performance by teachers in the faculty of Dramatic Arts and Music, Sukhothai College of Dramatic Arts, in the 1988; 2) Correction by use lady woman only with' unlimited, costumes is Sukhothai's local style, The music produced by the Pi Paat band a principle, melody structure has the distribution is 3 the part, 2 rhythm rates and single-storied and in front overlay Laos, use show in auspicious general ceremony and engage in business to show the light and sound, in the Loy Kratong Festival burns the candle plays the fire, Sukhothai, the technique dances to divide is 4 the step, there is the harbour dances 13 harbour pillars and the harbour believe in 2 the harbour, use 8 5 body part direction movements and deploying 7 the format; 3) Identify the characteristics of Ta-Kan Dance in Na-ta-ya-luk is mix of local tradition (North & Center) The show aims to focus on the folk traditions of the Buddhist culture.

Keywords: Dance, Ta-kan, Creative

บทนำ

สุโขทัยเป็นที่ตั้งราชธานีแห่งแรกของราชอาณาจักรไทยมากว่า 700 ปี นับเป็นดินแดนปฐมของชนชาติไทยที่ได้ก่อกำเนิดความเป็นไทย นับตั้งแต่พ่อขุนรามคำแหงมหาราชผู้เป็นมหาราชองค์แรกของไทยพระองค์ทรงปกครองไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินให้ได้รับ

ความร่มเย็นเป็นสุขรวมถึงขยายดินแดนออกไปอย่างกว้างใหญ่ไพศาลและเจริญรุ่งเรืองอย่างสูงสุด ในช่วงเวลานั้นจากร่องรอยหลักฐานทางประวัติศาสตร์ได้ชี้ให้เห็นว่าศิลปวัฒนธรรมของความเป็นไทยได้เริ่มต้นขึ้นในอาณาจักรสุโขทัยรวมถึงด้านวิทยาการความรู้ความสามารถและเทคโนโลยีแขนงต่าง ๆ และที่สำคัญยิ่ง คือ การมีภาษาและหนังสือของตนเองได้บ่งบอกถึงอารยธรรมอันสูงส่งของคนไทยได้เริ่มขึ้นและวิวัฒนาการเป็นมรดกตกทอดถึงลูกหลานไทยได้สืบทอดต่อกันมาจนตราบเท่าทุกวันนี้

จากการศึกษาประวัติศาสตร์สมัยสุโขทัยพบว่า กรุงสุโขทัยมีประเพณีเผาเทียนเล่นไฟตลอดสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ซึ่งปรากฏตามหลักศิลาจารึกหลักที่ 1 ด้านที่ 2 บรรทัดที่ 1-23 (อ้างถึงใน บานชื่น ผกามาศ, 2561) ว่า *“...คนในเมืองสุโขทัยนี้ มักทาน มักทรงศีล มักโอยทาน พ่อขุนรามคำแหง เจ้าเมืองสุโขทัยนี้ ทั้งชาวแม่ ชาวเจ้า ท่วยปั่ว ท่วยนาง ลูกเจ้าลูกขุน ทั้งสิ้นทั้งหลาย ทั้งผู้ชายผู้ญิง ฝูงท่วยมีศรัทธาในพระพุทธศาสนา ทรงศีลเมื่อพรรษาทุกคน เมื่อออกพรรษากรานกฐิน เดือนณึ่ง จึ่งแล้ว เมื่อกรานกฐิน มีพนมเบี้ย มีพนมหมาก มีพนมดอกไม้ มีหมอนนั่งหมอนโนน บริพารกฐินโอยทานแล่ปี แล้ญิบล้านไปสูดญัติกฐิน เถิงอไรญิกพู้น เมื่อจักเจ้ามาเวียง เรียงกันแต่ อไรญิกพู้น เท้าหัวลาน ดำบงคำกลอง ด้วยเสียงพาทย์ เสียงพิณ เสียงเลื้อน เสียงขับ ใครจักมักเล่น เล่น ใครจักมักหัว หัว ใครจักมักเลื้อน เลื้อน เมืองสุโขทัยนี้ มีสี่ปากประตูหลวง เที้ยรย่อมคนเสียดกันเข้ามาดูท่านเผาเทียน ท่านเล่นไฟ เมืองสุโขทัยนี้ มีดั่งจักแตก”* ซึ่งได้กล่าวถึงใน วันเพ็ญกัตติกาอันเป็นวันสุดท้ายของการถวายผ้ากฐิน พร้อมบริพารนำไปถวายพระภิกษุสงฆ์ผู้จำพรรษา ณ วัดเขาตะพานหิน และทรงจัดงานมหรสพสมโภชเป็นการฉลองที่ได้จากการถวายผ้ากฐินอันเป็น “กาลทาน” กลางคืนมีการแสดง “เล่นไฟ” และ “เผาเทียน” ซึ่งสันนิษฐานว่าน่าจะมีการใช้ “ตะคัน” ถ้วยเทียนจุดเผาบูชาพระทอง “พระอัฏฐารส” พระพุทธรูปใหญ่อันงดงามในเมืองสุโขทัยนั่นเอง

ต่อมาเมื่อกรุงศรีอยุธยาเจริญรุ่งเรืองขึ้น อาณาจักรสุโขทัยเสื่อมอำนาจลง และผนวกรวมเข้ากับกรุงศรีอยุธยาในที่สุด การใช้ “ตะคัน” เพื่อจุดเผาเทียนบูชาก็พลอยเสื่อมไปด้วยทิ้งเพียงรอยอารยธรรมไว้ใต้ดินตามซากวัดวาอารามทั่วไปในกรุงสุโขทัย แต่ถ้วยดินก็มิได้สูญสิ้นไปจากชาติไทย ด้วยปรากฏว่าชาวไทยล้านนาอันมีเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางยังคงรักษา “ถ้วยเทียนบูชา” ไว้ได้ถึงทุกวันนี้โดยเรียกว่า“ผางประทีป” ใช้จุดเผาบูชาในวันสำคัญ เช่น วันยี่เป็ง เป็นต้น

จังหวัดสุโขทัยมีการรื้อฟื้นประเพณีเผาเทียนเล่นไฟแบบโบราณขึ้นมาใหม่ ในช่วง พ.ศ. 2520 โดยอาศัยหลักฐานการค้นพบซากตะคันที่ขุดค้นพบทั่วบริเวณโบสถ์ วิหาร ภายในอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย โดยได้ค้นคว้าและหารูปแบบของเดิมจากพิพิธภัณฑ์ รามคำแหง มาเป็นต้นแบบและสร้างขึ้นใหม่โดยให้ชาวบ้านทุ่งหลวง อำเภอคีรีมาศ จังหวัด สุโขทัย ซึ่งมีอาชีพปั้นหม้อดินและอื่น ๆ โดยปั้นตามรูปแบบเดิม ใช้ด้ายดิบฟั่นเป็นไส้เทียน จุดในการเผาเทียนเล่นไฟในงานประเพณีลอยกระทงเผาเทียนเล่นไฟ จังหวัดสุโขทัย อันเป็น ประเพณีสำคัญที่จัดต่อเนื่องตั้งแต่นั้นมา

นายจตุพร รัตนวราหะ ผู้อำนวยการวิทยาลัยนาฏศิลปสุโขทัยในขณะนั้น (พ.ศ. 2531-2540) ได้เล็งเห็นความสำคัญในการอนุรักษ์ ส่งเสริม และเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรม และประเพณีอันดีงามของจังหวัดสุโขทัย รวมถึงการสร้างสรรค์ด้านนาฏศิลป์และดนตรี ให้มีความสอดคล้องกันเพื่อให้เกิดภาพพจน์ที่สุนทรีในรูปแบบของการนำตะคันไปบูชา พระรัตนตรัย พ.ศ. 2531 จึงได้มอบหมายให้คณะครูภาควิชานาฏศิลป์และดุริยางคศิลป์ สร้างสรรค์ชุดการแสดง “ฟ้อนตะคัน” ขึ้น โดยอาศัยข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์ในสมัยสุโขทัย เกี่ยวกับความเชื่อของคนในสมัยสุโขทัยด้วยการจุดเทียนเพื่อเป็นพุทธบูชาตามประเพณี ดั้งเดิมที่เคยสืบทอดมา โดยการถ่ายทอดผ่านการแสดงนาฏศิลป์ดนตรีไทยและนำมาใช้ แสดงประกอบในการแสดงแสงและเสียงประเพณีลอยกระทงเผาเทียนเล่นไฟ จังหวัดสุโขทัย ประจำปี พ.ศ. 2531 เป็นครั้งแรก ณ อุทยานประวัติศาสตร์ จังหวัดสุโขทัย ซึ่งได้รับ การยอมรับในด้านสามารถนำเสนอเอกลักษณ์ด้านประเพณีอย่างโดดเด่น กระบวนท่าฟ้อน ที่เรียงร้อยไว้อย่างกลมกลืน การใช้รูปแบบของแถวให้เป็นแสงไฟอย่างเป็นริ้วขบวนที่ช่วย สร้างบรรยากาศในการแสดงได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้องค์ประกอบด้านการแต่งกายของ ฟ้อนตะคัน ก็ช่วยส่งเสริมให้คนทั่วไปได้รู้จักผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นของสุโขทัย เช่น ผ้าซิ่น ตีนจก ผ้าทอพื้นเมืองและเครื่องปั้นดินเผาของสุโขทัยอีกทางหนึ่งด้วย

กระบวนการสร้างสรรค์การแสดงชุด ฟ้อนตะคัน นับเป็นการแสดงชุดหนึ่ง ที่สร้างสรรค์ขึ้นจากการหล่อหลอมแนวคิด วิถีการดำรงชีวิต ศิลปวัฒนธรรมและประเพณี ในสมัยสุโขทัยไว้ได้อย่างแยบยล รวมถึงมีนาฏยลักษณ์ที่โดดเด่น มีสุนทรียภาพด้าน นาฏศิลป์ดนตรี อันทรงคุณค่าคู่ควรต่อการอนุรักษ์สืบสานให้ยั่งยืนต่อไป

วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษากระบวนการสร้างสรรค์และวิเคราะห์นาฏยลักษณ์การแสดงชุด ฟ้อนตะคัน

วิธีการศึกษา

การวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยรวบรวมข้อมูลในลักษณะของการผสมผสานระหว่างการศึกษาจากเอกสาร (Documentary Research) และการศึกษาภาคสนาม (Field Research) ดังนี้

1. ศึกษาค้นคว้าจากเอกสารทางวิชาการ ตำรา บทความ หนังสือ วิทยานิพนธ์ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับฟ้อนตะคัน เพื่อเป็นความรู้พื้นฐานและแนวทางในการดำเนินงานวิจัย โดยเก็บรวบรวมข้อมูลนำมาวิเคราะห์ในเชิงพรรณนาตามขอบเขตด้านเนื้อหา

2. รวบรวมข้อมูลภาคสนาม ด้านประวัติความเป็นมาและแนวคิดในการสร้างสรรค์การแสดง ฟ้อนตะคัน และองค์ประกอบของการแสดงจากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลซึ่งแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม คือ

2.1 ผู้ให้ข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์ 1 คน

2.2 ผู้ให้ข้อมูลด้านแนวคิดในการสร้างสรรค์การแสดงฟ้อนตะคัน 10 คน

2.3 ผู้สาธิตท่ารำฟ้อนตะคัน 8 คน

3. การสนทนากลุ่ม จัดสนทนากลุ่ม เพื่อตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล โดยเชิญคณะครูภาควิชานาฏศิลป์และดุริยางคศิลป์ วิทยาลัยนาฏศิลปสุโขทัยที่เป็นผู้สร้างสรรค์การแสดงและเรียบเรียงเพลงฟ้อนตะคัน 10 คน เป็นผู้ร่วมสนทนา

4. การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จาการค้นคว้า เอกสาร ตำรา หนังสือ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยใช้แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับแนวคิดนาฏยประดิษฐ์ แนวคิดทฤษฎีนาฏยลักษณ์ ของ สุรพล วิรุฬห์รักษ์ (2547) แนวคิดองค์ประกอบของการฟ้อนรำของประทิน พวงสำลี (2514) ทฤษฎีการวิเคราะห์เพลงไทยของ มานพ วิสุทธิแพทย์ (2533) และการศึกษาข้อมูลภาคสนามมาจัดเรียงข้อมูลและศึกษาวิเคราะห์เชิงพรรณนาตามประเด็นที่กำหนดไว้ในขอบเขตด้านเนื้อหา

5. การนำเสนอข้อมูล ผู้วิจัยนำเสนอผลการวิจัยแบบพรรณนาเชิงวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) ตามประเด็นที่กำหนดไว้ในขอบเขตด้านเนื้อหาเพื่อสรุปเป็นเอกสารทางวิชาการ

ผลการศึกษา

1. ความเป็นมาและกระบวนการสร้างสรรค์การแสดงชุด ฟ้อนตะคัน

ตะคันเป็นเครื่องปั้นดินเผาที่ใช้ในการดำรงชีวิตของมนุษย์มาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ ในการขุดแต่งโบราณสถานของกรมศิลปากร เมื่อราว พ.ศ. 2520-2530 ณ อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ศรีสัชนาลัย และกำแพงเพชร ได้พบซากเครื่องปั้นดินเผาขนาดเล็กจมดินอยู่ตามซากโบสถ์ วิหาร เจดีย์ เป็นจำนวนมาก ชาวบ้านเรียกภาชนะรูปลักษณะนี้ว่า “ตะคัน” กรมศิลปากรจึงนำมาเป็นหลักฐานสำคัญในการสันนิษฐานว่า “ตะคัน” คือ ถ้วยเทียนบูชาที่ชาวพุทธผู้มักทานมักศีลในกรุงสุโขทัยเมื่อ 700 กว่าปีก่อนใช้จุดเผาเทียนบูชาพระพุทธรูปและเจดีย์หรือพระรัตนตรัย ซึ่งนำแบบอย่างมาจากลังกาตั้งแต่คราวที่พ่อขุนรามคำแหงมหาราชทรงเลื่อมใสและนิมนต์พระภิกษุชาวลังกาจากนครศรีธรรมราชมาตั้งนิกายลังกาวงศ์ที่กรุงสุโขทัย ได้นำเอารูปแบบการบูชาพระรัตนตรัยด้วยถ้วยเทียนมาใช้ในกรุงสุโขทัยด้วย

ภาพที่ 1 ตะคันดินเผารูปแบบต่าง ๆ สมัยทวารวดี พุทธศตวรรษที่ 12-16
ที่มา: www.kanchanapisek.or.th

ในปี พ.ศ. 2520 นายนิคม มุสิกะคามะ อดีตอธิบดีกรมศิลปากรได้เสนอให้มีการจัดงานเพื่อพลิกฟื้นประวัติศาสตร์ประเพณีเกี่ยวกับการลอยกระทงและเล่นไฟขึ้นให้เป็นงานใหญ่ระดับชาติ และจัดให้มีพิธีเผาเทียนตามแบบโบราณโดยจุดเทียนบูชาสิ่งที่เคารพ ได้แก่ พระรัตนตรัยหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่น ๆ ซึ่งต่อมาใน พ.ศ. 2531 นายไพศาล โอวาทตระกูล อดีตผู้ว่าราชการจังหวัดสุโขทัยได้ตอบสนองการจัดกิจกรรมการเผาเทียนเล่นไฟแบบโบราณให้เป็นรูปธรรมมากขึ้นและได้รับความร่วมมือจาก นายอภินันท์ นาคเกษม และนายดำรง สุวัฒน์เมฆินทร์ เป็นผู้ค้นคว้ารูปแบบตะคันของเดิม โดยให้ช่างปั้นชาวบ้าน ตำบลทุ่งหลวง

อำเภอคีรีมาศ จังหวัดสุโขทัย ปั้นเลียนแบบของเดิมแล้วใช้ด้ายดิบฟั่นเป็นไส้เทียนหล่อเทียนบรรจุไว้ในตะคัน เพื่อใช้ในจุดรอบ ๆ บริเวณงานประดับตามโบราณสถานต่าง ๆ ภายในอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย เพื่อให้แสงสว่างทำให้เกิดความสวยงามไปทั่วบริเวณงาน รวมถึงการเปิดโอกาสให้ผู้เข้ามาร่วมงานได้ร่วมกิจกรรมเผาเทียนเล่นไฟเพื่อเป็นพุทธบูชาในงานประเพณีลอยกระทงเผาเทียนเล่นไฟ จังหวัดสุโขทัยอีกด้วย

ต่อมา นายจตุพร รัตนวราหะ ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (โขนยักษ์) ปี พ.ศ. 2552 ขณะนั้นดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการวิทยาลัยนาฏศิลปสุโขทัยได้เล็งเห็นความสำคัญของประเพณีการเผาเทียนแบบโบราณจึงมอบหมายให้คณะครูภาควิชานาฏศิลป์และดุริยางคศิลป์ นายสมุทร อิงควระ เป็นผู้เรียบเรียงเพลงร่วมกันสร้างสรรค์การแสดงชุด “ฟ้อนตะคัน” โดยใช้ตะคันเป็นอุปกรณ์ในการแสดงเพื่อเป็นการอนุรักษ์สืบสานและเผยแพร่การเผาเทียนเล่นไฟอย่างโบราณให้รู้จักกันแพร่หลายผ่านการแสดงนาฏศิลป์ไทยเพื่อให้เกิดภาพพจน์อันสุนทรีย์และใช้แสดงประกอบการแสดงแสงและเสียงในงานประเพณีเผาเทียนเล่นไฟจังหวัดสุโขทัย ตั้งแต่ พ.ศ. 2531 ต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน

การสร้างสรรค์การแสดงชุด ฟ้อนตะคัน มีแนวคิดหลัก คือ เพื่อสร้างสรรค์การแสดงนาฏศิลป์ไทยที่มีคุณภาพสามารถสะท้อนให้เห็นภาพวิถีชีวิตความเป็นอยู่ประเพณี ศาสนาและวัฒนธรรมของอาณาจักรสุโขทัยในอดีต โดยเฉพาะประเพณีการเผาเทียนเล่นไฟเพื่อส่งเสริมเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมส่งเสริมภูมิปัญญาไทยของท้องถิ่นสุโขทัย โดยอาศัยหลักฐานจากแนวสำเนียงถ้อยคำในศิลาจารึกหลักที่ 1 ที่กล่าวถึงการเผาเทียนเล่นไฟในอาณาจักรสุโขทัยและหลักฐานทางประวัติศาสตร์ช่วง พ.ศ. 2520-2530 เกี่ยวกับการเผาเทียนเล่นไฟที่มีการขุดค้นพบซากตะคันตามโบสถ์วิหารต่าง ๆ ณ บริเวณอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย เป็นข้อมูลเบื้องต้นในการออกแบบสร้างสรรค์การแสดงประกอบแรงบันดาลใจ คือ ความสวยงามของแสงเทียนยามค่ำคืนที่จุดทั่วบริเวณอุทยานประวัติศาสตร์ในงานประเพณีลอยกระทงเผาเทียนเล่นไฟจังหวัดสุโขทัย ซึ่งจัดขึ้นอย่างยิ่งใหญ่เป็นประจำทุกปีและเป็นที่ยอมรับในระดับชาติว่ามีความสวยงามควรค่าแก่การสืบสานวัฒนธรรมประเพณีลอยกระทงเผาเทียนเล่นไฟให้ดำรงอยู่คู่กับจังหวัดสุโขทัยต่อไป

การออกแบบสร้างสรรค์การแสดง ยึดหลักนาฏยจารีตในการประดิษฐ์ท่ารำไทยในรูปแบบการแสดงประเภทฟ้อนที่มีลีลาท่ารำผสมผสานระหว่างฟ้อนแบบภาคเหนือและภาคกลาง เนื่องจากจังหวัดสุโขทัยเป็นจังหวัดแถบภาคเหนือตอนล่างมีวัฒนธรรม

ความเป็นอยู่ทั้งแบบภาคเหนือและภาคกลางผสมผสานกันอย่างกลมกลืน และพิจารณาจากเพลงประกอบฟ้อนตะคันที่มีการเรียบเรียงใหม่เป็นเพลงสำเนียงลาวและใช้หน้าทับลาวบรรเลง โดยวงปี่พาทย์ที่มีการรวมวงแบบเฉพาะกาล ท่วงทำนองเพลงฟ้อนตะคัน มีทั้งช้าและเร็วตามรูปแบบการแสดง ระบำ รำ ฟ้อน ใช้เวลาในการแสดง 7-10 นาที โดยใช้ผู้หญิงแสดงล้วนไม่ต่ำกว่า 6 คน เพื่อความสวยงามและอ่อนช้อยตามรูปแบบการฟ้อน การสร้างสรรค์กระบวนท่ารำมีการนำหลักและวิธีประดิษฐ์ท่ารำของบรมครูด้านนาฏศิลป์โดยใช้ท่ารำมาตรฐานจากเพลงช้า เพลงเร็ว และรำแม่บท รวมถึงนาฏยศัพท์เกี่ยวกับการเคลื่อนไหวมือและเท้าเป็นหลักในการประดิษฐ์ท่ารำ และเรียบเรียงกระบวนท่าฟ้อนขึ้นใหม่เพื่อสื่อให้เห็นภาพหญิงสาวชาวสุโขทัยถือตะคันจุดเทียนฟ้อนรำเพื่อเป็นพุทธบูชา เน้นการแปรแถวด้วยริ้วขบวนที่พร้อมเพรียงสวยงามที่สอดคล้องกลมกลืนกับทำนองเพลง

2. องค์ประกอบการแสดงฟ้อนตะคัน

2.1 ผู้แสดง

ฟ้อนตะคัน ใช้ผู้แสดงเป็นหญิงล้วนไม่จำกัดจำนวน แต่ต้องไม่น้อยกว่า 6 คน ใบหน้าสวยงาม ผิวขาว สรีระโปร่งบางมีระดับความสูง 158-165 เซนติเมตร โดยพิจารณาตามความเหมาะสมของโอกาสและสถานที่แสดง

2.2 เครื่องแต่งกาย

เครื่องแต่งกายฟ้อนตะคันออกแบบโดยใช้กรอบแนวคิดตามลักษณะการแต่งกายสมัยสุโขทัย และการเลือกใช้สีตามหลักองค์ประกอบศิลป์และความหมายของสีเชิงจิตวิทยา รวมถึงการคำนึงถึงการส่งเสริมเอกลักษณ์ท้องถิ่นได้อย่างสอดคล้องสวยงามและกลมกลืน มีกำหนดรูปแบบเครื่องแต่งกายไว้ 3 ลักษณะเพื่อเลือกใช้ให้เหมาะสมตามโอกาสที่แสดง ดังนี้

2.2.1 การแต่งกายฟ้อนตะคันแบบที่ 1 ใช้สำหรับแสดงบนเวที

ลักษณะการแต่งกาย เกล้าผมมุ่นมวยสูงประดับด้วยเกี้ยวผมและสร้อยผมสวมเครื่องประดับ ต่างหู สร้อยคอ และสร้อยข้อมือ ใส่เสื้อเกาะอกคาดทับด้วยผ้าคาดอกตัดเย็บด้วยผ้าตาดสีทองหรือสีอื่น ๆ นุ่งผ้าซิ่นตีนจกสุโขทัยยาวกรอมเท้า มีผ้าคล้องคอห้อยทิ้งชายสองข้าง คาดเข็มขัดพร้อมหัวเข็มขัด

ภาพที่ 2 ลักษณะการแต่งกายฟ้อนตะคันแบบที่ 1
ที่มา: ผู้วิจัย

2.2.2 การแต่งกายฟ้อนตะคันแบบที่ 2 ใช้สำหรับแสดงบนเวที

ลักษณะการแต่งกาย เกล้าผมมุ่นมวยสูงประดับด้วยเกี้ยวผมและสร้อยผม สวมเครื่องประดับ ต่างหู สร้อยคอ และสร้อยข้อมือ ใส่เสื้อเกาะอกคาดทับด้วยผ้าไหมสีเขียวสด นุ่งผ้าถุงไหมสีเดียวกับผ้าคาดอกปักเชิงยาวกรอมเท้า

ภาพที่ 3 ลักษณะการแต่งกายฟ้อนตะคันแบบที่ 2
ที่มา: ผู้วิจัย

2.2.3 การแต่งกายฟ้อนตะคันแบบที่ 3 ใช้สำหรับประกอบการแสดงแสงและเสียงในงานประเพณีลอยกระทงเผาเทียนเล่นไฟ จังหวัดสุโขทัย

ลักษณะการแต่งกาย เกล้าผมมุ่นมวยต่ำ ใส่เสื้อเกาะอกคาดทับด้วยผ้าฝ้ายสีอ่อนนุ่งผ้าซิ่นฝ้ายทอลายพื้นเมือง

ภาพที่ 4 ลักษณะการแต่งกายฟ้อนตะคันแบบที่ 3
ที่มา: ผู้วิจัย

3. อุปกรณ์การแสดง

ฟ้อนตะคัน ใช้ “ตะคัน” ถ้วยดินเผาบรรจุด้วยเทียนที่มีรูปแบบเฉพาะของสุโขทัย เป็นหัตถกรรมฝีมือของชาวบ้านหมู่บ้านเครื่องปั้นดินเผาบ้านทุ่งหลวง อำเภอคีรีมาศ จังหวัดสุโขทัย เป็นอุปกรณ์ที่ใช้ประกอบการแสดง ผู้แสดง 1 คน ต่อตะคัน 1 คู่ มีลักษณะเป็นถ้วยทรงกลมเส้นผ่าศูนย์กลางราว 6 เซนติเมตร ฐานกว้างราว 5 เซนติเมตร ถ้วยตะคันบรรจุไส้เทียนที่ทำด้วยด้ายดิบและเทียนใช้สำหรับจุดไฟขณะแสดง ปั้นให้บริเวณถ้วยมีความหนาเพิ่มความสูงของถ้วยจากฐานถึงปากถ้วยราว 7 เซนติเมตร เพื่อป้องกันความร้อนและความสะดวกในการแสดง การถือตะคันในการฟ้อน วางบนฝ่ามือทั้งสองข้างของผู้แสดง ใช้นิ้วหัวแม่มือกดทับฐานของตะคันเพื่อบังคับไม่ให้ตะคันเคลื่อนที่หรือเอียง

ภาพที่ 5 ตะคัน อุปกรณ์สำหรับการแสดงฟ้อนตะคัน
ที่มา : ผู้วิจัย

4. ดนตรีและท่วงทำนองเพลง

4.1 วงดนตรีประกอบการแสดง ใช้วงปี่พาทย์ไม้นวม ประกอบด้วยเครื่องตีและเครื่องเป่า มีรูปแบบการรวมวงแบบเฉพาะกาล เครื่องดนตรีประกอบด้วย 1. ระนาดเอก 2. ระนาดทุ้ม 3. ฆ้องวงใหญ่ 4. ระนาดทุ้มเหล็ก 5.ขลุ่ยเพียงออ 6. ซออู้ 7. กลองแขก 8. ฉิ่ง

4.2 ทำนองเพลง นายสมุทร อิงควระ ครูอาวุโสด้านดุริยางค์ไทย วิทยาลัยนาฏศิลปสุโขทัยได้เรียบเรียงขึ้นใหม่ โดยนำทำนองเพลงลาวลำปางใหญ่เถา มาเรียบเรียงโดยนำอัตราจังหวะ 3 ชั้น ท่อน 1 เพียงท่อนเดียวมาบรรเลงประกอบในเที่ยวช้าและปรับเปลี่ยนอัตราจังหวะเป็น 2 ชั้นใช้หน้าทับลา ส่วนของเที่ยวเร็วได้นำส่วนชั้นเดียวท่อน 1 มาบรรเลงโดยใช้หน้าทับสองไม้ และแต่งทำนองของเที่ยวลงขึ้นใหม่ให้กลมกลืนกับเที่ยวช้าและเที่ยวเร็ว

4.3 โครงสร้างทำนองเพลง เป็นเพลงท่อนเดียว มีโครงสร้างแบ่งเป็น 3 ส่วน คือ

- ส่วนที่ 1 เรียกว่า เที่ยวช้า ใช้อัตราจังหวะ 2 ชั้น มี 10 ประโยคเพลง บรรเลงประกอบการแสดง 4 เที่ยว ใช้หน้าทับลาว
- ส่วนที่ 2 เรียกว่า เที่ยวเร็ว ใช้อัตราจังหวะชั้นเดียว มี 5 ประโยคเพลง ซึ่งเป็นการตัดทอนมาจาก 2 ชั้น บรรเลงประกอบการแสดง 2 เที่ยว ใช้หน้าทับสองไม้
- ส่วนที่ 3 เรียกว่า เที่ยวลง ใช้อัตราจังหวะชั้นเดียว มี 4 ประโยคเพลงบรรเลงประกอบการแสดง 2 เที่ยว ใช้หน้าทับสองไม้และวรรคสุดท้ายใช้วิธีการบรรเลงแบบทอดลงช้าเป็น 2 ชั้น

5. กระบวนท่ารำ

ฟ้อนตะคันเป็นการแสดงหมู่ที่มีลีลาแช่มช้อย เชื่องช้าตามรูปแบบของการฟ้อนซึ่งมีเอกลักษณ์เฉพาะแบบผสมผสานระหว่างลีลาการย่ำเท้าในการฟ้อนแบบภาคเหนือกับลีลาการเคลื่อนไหวมือและเท้าแบบนาฏศิลป์ไทยภาคกลางได้อย่างกลมกลืน การรำแบ่งเป็นขั้นตอนต่าง ๆ ได้ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 รำออกมาตามทำนองเพลง
ขั้นตอนที่ 2 ทำท่ารำตามกระบวนเพลงช้า และเร็ว จนจบกระบวนท่า
ขั้นตอนที่ 3 ทำท่าจบด้วยการตั้งซุ้มกลางเวที
ขั้นตอนที่ 4 รำเข้าเวทีตามทำนองเพลง

กระบวนท่ารำได้สร้างสรรค์ขึ้นใหม่โดยใช้ท่ารำมาตรฐานจากเพลงช้า เพลงเร็วและรำแม่บทของนาฏศิลป์ไทย รวมถึงนาฏยศัพท์การเคลื่อนไหวมือและเท้าเป็นต้นแบบ โดย

เรียงร้อยกระบวนท่ารำสื่อให้เห็นภาพหญิงสาวถือตะคันฟ้อนรำเป็นริ้วขบวนอย่างสวยงามเพื่อเป็นพุทธบูชา กระบวนท่ารำมีท่ารำหลัก 13 ท่า และท่าเชื่อม 2 ท่า จำแนกการเคลื่อนไหวร่างกาย 5 ส่วน มีลักษณะ ดังนี้

1) การใช้ศีรษะ 2 ลักษณะ คือ 1. การเอียงศีรษะ 2. การลักคอ

2) การใช้ลำตัว 2 ลักษณะ คือ 1. ลักษณะลำตัวตั้งตรง 2. ลำตัวเอียง

3) การใช้มือ 1 ลักษณะ คือ แบบหงาย 5 ระดับ ได้แก่ 1. ระดับเหนือศีรษะ 2. ระดับแง่ศีรษะ 3. ระดับไหล่ 4. ระดับอก 5. ระดับเอว

4) การใช้แขน 4 ลักษณะ คือ 1. การงอแขนหงายท้องแขนระดับไหล่ 2. การหักศอกขึ้นตั้งฉากด้านข้างลำตัว 3. การงอแขนแบบหักศอกหงายตั้งฉากด้านหน้า 4. การเหยียดแขนตึงหงายท้องแขนส่งไปข้างหลัง

5) การใช้ขาและเท้า 8 ลักษณะ คือ 1. ก้าวเท้า 2. การย่ำเท้า 3. ยกเท้า 4. แตะเท้า 5. เขย่งเท้า 6. สูดเท้า 7. จรดเท้า 8. เขยิบเท้า

ลักษณะทิศทางการเคลื่อนไหวในการแสดงฟ้อนตะคัน มีการเคลื่อนไหว 8 ทิศทาง ซึ่งสอดคล้องกับตำแหน่งของผู้ชม โดยอาศัยมุมมองคนดูเป็นแกนให้ความรู้สึกแก่คนดูแตกต่างกันทำให้การแสดงดูแปลกตาและน่าชมยิ่งขึ้นรูปแบบการเคลื่อนไหวของผู้แสดง ได้แก่ 1. การเข้าหาผู้ชม 2. การถอยออกจากผู้ชม 3. การขนานกับผู้ชม 4. การทแยงมุมกับผู้ชม 5. การวนเป็นวงหน้าผู้ชม 6. การฉวัดเฉวียนหรือเลี้ยวไปมาแบบฟันปลา 7. การยกสูง 8. การกดต่ำ

การแปรแถวของฟ้อนตะคัน มี 7 รูปแบบ ได้แก่ 1. แถวปากพนัง 2. การเข้าพูหรือการแบ่งกลุ่ม 3. วงกลม 4. แถวเฉียง 5. แถวหน้ากระดาน 6. การตั้งซุ้ม 7. แถวปีกกา

ภาพที่ 6 ฟ้อนตะคัน
ที่มา : ผู้วิจัย

6. นาฏยลักษณ์ฟ้อนตะคัน

ฟ้อนตะคันเป็นการแสดงสร้างสรรค์ที่มีลักษณะเด่นเฉพาะตามแบบฉบับการฟ้อนที่แตกต่างกับการแสดงประเภทฟ้อนชุดอื่น ๆ สามารถจำแนกได้ดังนี้

6.1 เครื่องแต่งกาย มีการออกแบบให้เหมาะสมกับโอกาสที่ใช้แสดง รวม 3 แบบ สำหรับใช้สำหรับแสดงบนเวที 2 แบบ และใช้ประกอบการแสดง แสงและเสียงในประเพณีลอยกระทงเผาเทียนเล่นไฟจังหวัดสุโขทัย 1 แบบ มีลักษณะเฉพาะในด้านการออกแบบให้สอดคล้องกับลักษณะการแต่งกายของหญิงในสมัยสุโขทัยเน้นการใช้ผ้านุ่งที่เป็นงานหัตถศิลป์ประจำท้องถิ่นคือ ผ้าซิ่นตีนจกและผ้าทอพื้นเมือง

6.2 อุปกรณ์การแสดง ใช้ “ตะคัน” เป็นอุปกรณ์ประเภทเครื่องมือเครื่องใช้ที่นำมาใช้ประกอบการแสดงมีรูปแบบเฉพาะของในท้องถิ่นสุโขทัย กล่าวคือ เป็นถ้วยดินเผาที่ปั้นขึ้นใหม่เลียนแบบถ้วยซากตะคันที่ขุดค้นพบตามวัดในสมัยสุโขทัย และใช้เทียนหล่อใส่ลงในตะคันสำหรับจุดเพื่อให้แสงสว่าง มีการพัฒนารูปแบบให้มีฐานสูงขึ้นเพื่อสะดวกและเหมาะสมกับการแสดง

6.3 ดนตรีประกอบการแสดง ใช้วงปี่พาทย์ไม้นวม มีการรวมวงแบบเฉพาะกาล ประกอบด้วยเครื่องตีและเครื่องเป่า ใช้เครื่องดนตรีหลักแบบวงปี่พาทย์ไม้นวมทั่วไป เพิ่มระนาดทุ้มเหล็ก 1 ราง เพื่อให้เสียงของท่วงทำนองเพลงมีความไพเราะขึ้น ลักษณะโครงสร้างทำนองเพลง มีการแบ่งเป็น 3 ส่วน 2 อัตราจังหวะ คือ จังหวะ 2 ชั้นและชั้นเดียว ใช้หน้าทับลาว รูปแบบจังหวะมีลักษณะเด่นของทำนองเพลง 3 รูปแบบ ลักษณะการเคลื่อนที่ของทำนองเพลงอยู่ในบันไดเสียง “เร”

6.4 กระบวนท่ารำ โครงสร้างการแสดงชุด ฟ้อนตะคัน แบ่งเป็น 4 ขั้นตอน คือ 1. รำออกมาตามทำนองเพลง 2. ทำท่ารำตามกระบวนเพลงช้าและเร็ว 3. ทำท่าจบด้วยการหยุดตั้งซุ้มกลางเวที 4. รำเข้าเวทีตามทำนองเพลง กระบวนท่ารำเน้นการเคลื่อนไหวของมือและแขนในลักษณะมือหงายเพียงลักษณะเดียว ใช้การวางตำแหน่งของแขนและมือที่ต่างกัน มีการใช้ทิศทางในการเคลื่อนไหว 8 ทิศทางและการแปรแถว 7 รูปแบบ ซึ่งมีความหลากหลายและมีมุมมองหลายด้านทำให้เกิดความแปลกตา การเคลื่อนตำแหน่งของผู้แสดงในช่วงขั้นตอนที่ 1 และ 2 ใช้จังหวะ 2 ชั้น ลักษณะการก้าวเท้าแบบเชื่องช้าไม่เน้นจังหวะเข่าตามรูปแบบของการฟ้อนภาคเหนือ ใส่ลีลาการใช้เท้าเพิ่มขึ้นในกระบวนท่าฟ้อนในช่วงขั้นตอนที่ 3 และ 4 จังหวะชั้นเดียว เช่น การสูดเท้า การจรดเท้า การเขยิบเท้า และการยกเท้า

ในลีลาแบบนาฏศิลป์ไทยมาตรฐานหรือแบบภาคกลาง ซึ่งเป็นการผสมผสานในลักษณะเฉพาะที่มีความกลมกลืนและคงความงดงามอ่อนช้อยตามรูปแบบของการฟ้อนอย่างลงตัว

สรุปและอภิปรายผล

การแสดงชุด ฟ้อนตะคัน เป็นการแสดงที่สร้างสรรค์ขึ้นใหม่ โดยคณะครูภาควิชานาฏศิลป์และดุริยางคศิลป์ วิทยาลัยนาฏศิลปสุโขทัย โดยการนำของ นายจตุพร รัตนวราหะ ศิลปินแห่งชาติ ขณะดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการวิทยาลัย เมื่อ พ.ศ. 2531 โดยมีแนวคิดหลักเพื่อสร้างสรรค์การแสดงนาฏศิลป์ไทยที่สะท้อนถึงภาพวิถีชีวิตความเป็นอยู่ประเพณีวัฒนธรรมโดยเฉพาะประเพณีลอยกระทงเผาเทียนเล่นไฟ โดยอาศัยหลักฐานทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับการเผาเทียนเพื่อเป็นพุทธบูชาเมื่อในอดีต โดยใช้ตะคันซึ่งเป็นถ้วยเทียนที่ใช้ในการเผาเทียนมาเป็นอุปกรณ์ประกอบการแสดง สร้างสรรค์กระบวนรำโดยยึดหลักนาฏยจารีตในการประดิษฐ์ท่ารำไทยของบรมครูด้านนาฏศิลป์ไทย ในรูปแบบการฟ้อนที่มีลีลาท่ารำผสมผสานระหว่างฟ้อนแบบภาคเหนือภาคกลาง เพลงที่ใช้ประกอบการแสดงเรียบเรียงขึ้นใหม่ โดยนายสมุทร อิงควระ ครูอาวุโสด้านดนตรีไทย วิทยาลัยนาฏศิลปสุโขทัย ซึ่งกำหนดองค์ประกอบการแสดง ดังนี้

1. ผู้แสดง ใช้ผู้แสดงหญิงล้วนไม่น้อยกว่า 6 คน

2. เครื่องแต่งกาย มีลักษณะเป็นการแต่งกายพื้นเมืองออกแบบตามความเหมาะสมของโอกาสที่ใช้แสดง รวม 3 แบบ แบ่งเป็นสำหรับการแสดงบนเวที 2 แบบ และสำหรับการแสดงประกอบแสงเสียง 1 แบบ ทรงผมเกล้ามวยสูง ใส่เสื้อเกาะอก คาดทับด้วยผ้าคาดอก นุ่งผ้าซิ่นตีนจกหรือผ้าทอพื้นเมืองสุโขทัยมีผ้าคล้องคอ สวมเครื่องประดับโลหะสีทอง

3. อุปกรณ์การแสดง ใช้ตะคัน 1 คู่ ต่อผู้แสดง 1 คน

4. ดนตรีและท่วงทำนองเพลง ใช้วงปี่พาทย์ไม้นวม และเพิ่มระนาดทุ้มเหล็ก 1 ราง ท่วงทำนองเพลงดัดแปลงมาจากเพลงลาวลำปางใหญ่เถา โครงสร้างทำนองเพลงแบ่งเป็น 3 ส่วน 2 อัตราจังหวะ คือ จังหวะสองชั้นและชั้นเดียว ใช้หน้าทับลาวกำกับจังหวะหน้าทับ

5. กระบวนท่ารำ เป็นการฟ้อนหมู่ที่มีซึ่งมีเอกลักษณ์เฉพาะแบบผสมผสานระหว่างภาคเหนือและภาคกลาง รูปแบบการแสดงแบ่งเป็น 4 ขั้นตอน มีกระบวนท่ารำมีท่ารำหลัก 13 ท่า และท่าเชื่อม 2 ท่าการเคลื่อนไหวร่างกายมีลักษณะดังนี้ เน้นการเคลื่อนไหวของมือในลักษณะแบบหงายเพียงลักษณะเดียวแต่ในระดับต่างกัน 5 ระดับ และการเคลื่อนไหวของแขน 4 ลักษณะ ประกอบการการใช้ทิศทางการเคลื่อนไหว 8 ทิศทาง และการแปรแถว 7 รูปแบบ

การแสดงชุด ฟ้อนตะคัน เป็นการแสดงสร้างสรรค์ที่มีลักษณะเด่นที่แตกต่างกับการแสดงประเภทฟ้อนชุดอื่น เพราะใช้ลีลาท่ารำแบบผสมผสานแบบการฟ้อนของภาคเหนือและภาคกลาง ซึ่งสามารถจำแนกนาฏยลักษณ์ ดังนี้

1. เครื่องแต่งกาย เป็นการแต่งกายแบบพื้นเมืองที่เรียบง่ายสอดคล้องกับลักษณะการแต่งกายของหญิงในสมัยสุโขทัย ทรงผมเกล้าสูงประดับด้วยเครื่องประดับหรือดอกไม้ นุ่งผ้าซิ่นตีนจกและผ้าทอพื้นเมืองที่เป็นเอกลักษณ์ท้องถิ่น และออกแบบให้เหมาะสมกับโอกาสที่ใช้แสดงรวม 3 แบบ

2. อุปกรณ์การแสดง “ตะคัน” เป็นถ้วยเทียนดินเผาที่สร้างเลียนแบบถ้วยตะคันแบบโบราณที่ค้นพบและใช้การหล่อเทียนไขเพื่อใช้จุดให้แสงสว่างมีการพัฒนารูปทรงให้มีฐานสูงขึ้นเพื่อสะดวกและเหมาะสมกับการแสดง

3. ดนตรีประกอบการแสดง ใช้วงปี่พาทย์ไม้นวม ที่สร้างเอกลักษณ์ด้วยการเพิ่มระนาดทุ้มเหล็ก 1 รางเพื่อให้เสียงของท่วงทำนองเพลงมีความไพเราะขึ้น ลักษณะโครงสร้างทำนองเพลงแบ่งเป็น 3 ส่วน มี 2 อัตราจังหวะ คือ จังหวะ 2 ชั้นและชั้นเดียว ใช้หน้าทับลาวกำกับจังหวะหน้าทับ มีรูปแบบจังหวะที่แสดงลักษณะเด่นของทำนองเพลง 3 รูปแบบ การเคลื่อนที่ของทำนองเพลงอยู่ในบันไดเสียง “เร” โครงสร้างการแสดงฟ้อนตะคันที่แบ่งเป็น 4 ขั้นตอน มีความไพเราะและสอดคล้องกับกระบวนทำรำอย่างลงตัว

4. กระบวนท่ารำเน้นการเคลื่อนไหวของมือและแขนในลักษณะมือหงายเพียงลักษณะเดียว แต่ใช้การวางตำแหน่งของแขนและมือที่ต่างกัน ใช้ทิศทางในการเคลื่อนไหว 8 ทิศทาง และการแปรแถว 7 รูปแบบ ซึ่งมีความหลากหลายและมีมุมมองหลายด้านทำให้เกิดความแปลกตา การเคลื่อนตำแหน่งของผู้แสดง การก้าวเท้าแบบเชื่องช้าไม่เน้นจังหวะเข่าตามรูปแบบของการฟ้อนภาคเหนือและลีลาแบบนาฏศิลป์ไทยมาตรฐานหรือแบบภาคกลาง ซึ่งเป็นการผสมผสานอย่างมีเอกลักษณ์ไว้อย่างน่าชม

จากสรุปผลการวิจัยและวิเคราะห์ตามแนวคิดทฤษฎีนาฏยลักษณ์ มีประเด็นที่น่าสนใจนำมาอภิปรายผล ได้ดังนี้

1. ประวัติความเป็นมาและแนวคิดในการสร้างสรรค์การแสดงชุด ฟ้อนตะคันเป็นชุดการแสดงซึ่งสร้างสรรค์ขึ้นใหม่ที่มีลักษณะเฉพาะของท้องถิ่น โดยใช้ “ตะคัน” ซึ่งเป็นเครื่องใช้ในการเป็นอุปกรณ์ประกอบการแสดงในการสร้างสรรค์การแสดงยึดรูปแบบนาฏยประดิษฐ์ของไทยที่มีลักษณะสำคัญ 3 ประการคือ ท่ารำ การแปรแถว และการตั้งซุ้ม

อย่างครบถ้วน สอดคล้องกับแนวคิดในการประดิษฐ์ท่ารำของบรมครูด้านนาฏศิลป์ไทย ดังนี้ (พจน์มาลย์ สมรรคบุตร, 2538, น. 43)

1) คำนึงถึงประเภทและรูปแบบการแสดงเพื่อนำเสนอเนื้อหาตามความมุ่งหมายของการแสดงและสื่อเรื่องราวได้

2) ออกแบบการแสดง โดยคำนึงถึงองค์ประกอบหลัก คือ การแปรแถว การเชื่อมท่ารำและวิธีเข้าออกของการแสดง

3) พิจารณาทำนองและจังหวะของเพลงแล้วกำหนดท่ารำให้เข้ากับท่ารำโดยยึดหลักความสัมพันธ์

4) ยึดแม่ท่าของนาฏศิลป์ไทยในเพลงช้า เพลงเร็ว แม่บทและนาฏยศัพท์

5) การยึดลีลาท่ารำของท้องถิ่นเพื่อแสดงเอกลักษณ์ เช่น ภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคอีสานและภาคใต้

6) การออกแบบท่าหลักและท่าเชื่อมให้กลมกลืน

7) หลีกเลี่ยงการใช้ท่ารำซ้ำ ๆ

8) ระบำหมู่ใช้ผู้แสดงมากควรใช้การแปรแถวเพื่อเปลี่ยนอารมณ์ผู้ชมไม่ให้เกิดความเบื่อหน่าย ควรคำนึงถึงความเหมาะสมในการเคลื่อนไหว การแปรแถวหลาย ๆ ครั้งทำให้ความนุ่มนวลของท่ารำไทยลดน้อยลง

การออกแบบสร้างสรรค์การแสดง ชุด ฟ้อนตะคันมีความสอดคล้องกับแนวคิดนาฏยประดิษฐ์ของสุรพล วิรุฬห์รักษ์ (2547, น. 125) คือ มีการกำหนดแนวคิดหลักในการออกแบบสร้างสรรค์การแสดงทั้งในระดับเป้าหมายและระดับวัตถุประสงค์ มีการประมวลผลข้อมูลจากที่เป็นข้อเท็จจริงและข้อมูลที่เป็นแรงบันดาลใจ มีการกำหนดขอบเขตการแสดงรูปแบบการแสดงและองค์ประกอบอื่น ๆ อย่างชัดเจน การออกแบบการแปรแถวคำนึงถึงทฤษฎีทางทัศนศิลป์ เช่น จุด เส้น จิตวิทยาของสี พื้นผิว ซึ่งเป็นไปตามหลักการจัดองค์ประกอบศิลป์ มีความเป็นเอกภาพ ความแตกต่าง ความสมดุลอย่างกลมกลืน ตามองค์ประกอบทางทัศนศิลป์ ใช้ทฤษฎีการเคลื่อนไหวกำหนดการใช้พลัง และการใช้ที่ว่างได้อย่างสอดคล้อง ขั้นตอนในการออกแบบมีการกำหนดโครงสร้างร่วม การแบ่งการแสดงตามช่วงของอารมณ์เพลง 2 ช่วง คือ ช้าและเร็ว มีการกำหนดรายละเอียดของการแสดงเพื่อให้มีความสวยงามโดดเด่น เช่น ใช้ทิศทางการเคลื่อนไหว 8 ทิศทางที่สัมพันธ์กับตำแหน่งของผู้ชมทำให้ผู้ชมได้สัมผัสความสุนทรีย์ที่แตกต่างในแต่ละมุมของการแสดง การกำหนดระดับของ

มือที่ถือตะคันอยู่ในตำแหน่งที่ส่องสว่างใบหน้าของผู้แสดง การใช้ลีลาก้าวเท้าแบบฟ้อนเมือง เพื่อให้ท่าฟ้อนมีความนิ่งและสง่างาม การกำหนดลีลาท่าฟ้อนแบบผสมผสานแบบภาคเหนือและภาคกลางให้มีเอกลักษณ์สอดคล้องกับวัฒนธรรมความเป็นอยู่ของจังหวัดแถบภาคเหนือตอนล่าง ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของวิทยาลัยนาฏศิลปเชียงใหม่ (2550) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ฟ้อนเมืองรูปแบบพระราชชายาเจ้าดาราวัศมี ผลการวิจัยพบว่า ฟ้อนเมืองรูปแบบพระราชชายาเจ้าดารารัศมีเป็นวัฒนธรรมสองแผ่นดิน (ล้านนาและรัตนโกสินทร์) ที่พระราชชายาเจ้าดารารัศมีทรงฟื้นฟูขึ้นมีท่าฟ้อนเมือง 16 ท่า ท่าเชื่อม 3 ท่าเรียกชื่อ ท่าฟ้อนตามท่ารำแม่บทของภาคกลาง มีการแปรแถว 4 รูปแบบ คือ แถวเรียง 2 แถว เรียง 4 เข้าวงเล็กและเข้าวงใหญ่

2. ฟ้อนตะคัน เป็นการแสดงที่สามารถแสดงเอกลักษณ์ของท้องถิ่นได้เด่นชัดและทรงคุณค่า กล่าวคือ มีองค์ประกอบครบถ้วนและสอดคล้องกับแนวคิดองค์ประกอบการแสดงของประทิน พวงสำลี (2514, น. 97) ได้แก่ ผู้แสดง เครื่องแต่งกาย อุปกรณ์ การแสดง ดนตรีและท่วงทำนองเพลง โอกาสที่แสดงและกระบวนท่ารำ เมื่อพิจารณาตามองค์ประกอบทุกข้อพบว่า มีการหลอมรวมจากงานหัตถศิลป์ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างกลมกลืน

3. ฟ้อนตะคัน เป็นการแสดงสร้างสรรค์ที่มีนาฏยลักษณ์ในด้านเครื่องแต่งกาย อุปกรณ์การแสดง ดนตรีและท่วงทำนองเพลงประกอบการแสดง ด้านการแสดงมีความโดดเด่นด้านความพร้อมเพรียงสวยงามของการเคลื่อนไหวร่างกายในส่วนแขนและมือที่ถือตะคันในระดับและทิศทางที่ต่างกันตามกระบวนท่า ความวูบวาวของแสงเทียนในถ้วยตะคันกระทบกับสีของเครื่องแต่งกายในความมืดทำให้แสงเทียนลอยเด่นขึ้น ประกอบกับใช้การเคลื่อนที่อย่างเป็นระเบียบตามรูปแบบแถวที่เรียบง่าย ไม่ซับซ้อน จึงทำให้มองเห็นความงามของแสงเทียนในหลายมิติที่แปลกตาและสร้างสุนทรียภาพให้ผู้ชมได้เป็นอย่างดี กระบวนท่ารำฟ้อนตะคันจัดเป็นการฟ้อนในรูปแบบดั้งเดิม คือ มีการฟ้อนท่าเดียวต่อเนื่องหลายจังหวะและการนำท่าฟ้อนหลายท่ามาต่อกันเป็นกระบวนท่า ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ สุรัตน์ จงดา (2541) เรื่อง ฟ้อนผีฟ้านางเทียม: การฟ้อนรำในพิธีกรรมและความเชื่อของชาวอีสาน ผลการวิจัยพบว่า ท่าฟ้อนผีฟ้าปัจจุบันยังคงรูปแบบการฟ้อนแบบดั้งเดิม ซึ่งพบว่ามีวาดท่าฟ้อน 3 ลักษณะ คือ 1. วาดฟ้อนท่าเดียว เป็นการฟ้อนโดยใช้ท่าฟ้อนเดียวไปเรื่อย ๆ

2. วาดท่าฟ้อนหลายท่าเป็นการฟ้อนโดยการนำท่าฟ้อนหลายท่ามาเชื่อมต่อกันเป็นกระบวน
3. วาดฟ้อนเข้าคู่เป็นการฟ้อนซึ่งมักเป็นหญิงกับหญิงในท่าฟ้อนต่าง ๆ กัน

กระบวนท่ารำ ฟ้อนตะคัน มีลักษณะเด่นในด้านการเคลื่อนไหวร่างกาย 5 ส่วน ได้แก่ ศีรษะ ลำตัว มือ แขน ขาและเท้าที่สอดคล้องกลมกลืนกับท่วงทำนองเพลง สอดคล้องกับงานวิจัยของ รัตติยา โกมินทรชาติ (2549, น. 274) เรื่อง การฟ้อนของชาวภูไท: กรณีศึกษาหมู่บ้านวาริชภูมิ อำเภอวาริชภูมิ จังหวัดสกลนคร ผลการวิจัยพบว่า ท่าฟ้อนภูไทยุคดั้งเดิมมีนาฏยลักษณ์ที่เป็นรูปแบบเฉพาะ จำแนกลักษณะเฉพาะตามการใช้ส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย ได้แก่ 1. การใช้ส่วนศีรษะ พบว่ามีการใช้ศีรษะสอดคล้องกับมือ ลำตัวและเท้า ศีรษะมีลักษณะการเอียงตามการใช้มือ เช่น มือซ้ายอยู่ในท่าสอดสูงศีรษะเอียงตามมือซ้าย และการเอียงตามการย่ำเท้า 2. การใช้ส่วนของลำตัว พบว่า มีการใช้ลำตัวเอนลำตัวทางซ้าย-ขวา ลำตัวตรง 3. การใช้มือ พบว่า มีการแกว่งมือตามธรรมชาติแบบอิสระในท่าเดิน 4. การตั้งมือไขว้ทั้งสองข้างใช้ในท่าดอกบัวตูมดอกบัวบาน ท่าย่อขาเดียวแบมือและหักข้อมือใช้ในท่าฟ้อนในท่าลอยหน้าม้วนมือและสอดสูงในท่าฟ้อน ย่อขาเดียว 5. การใช้ส่วนขาและเท้า พบว่า มีการย่ำเท้าอยู่กับที่และย่ำเท้าก้าวเดินไปข้างหน้า การยกขาข้างเดียว

กระบวนท่ารำฟ้อนตะคัน มีลักษณะเฉพาะในการเคลื่อนไหวส่วนมือ เนื่องจากถือตะคันทั้งสองข้างจึงมีการใช้มือในลักษณะแบบหงายซึ่งมีการเคลื่อนไหวมือหลายระดับเพื่อให้เห็นความสวยงามของแสงเทียนเพิ่มมากขึ้น รวมถึงการใช้เท้าหลายลักษณะเพื่อให้สอดคล้องกับท่วงทำนองของเพลงและเพิ่มลีลาให้แตกต่างกันในแต่ละท่ารำ สอดคล้องกับงานวิจัยของ พจน์มาลย์ สมรรคบุตร (2541) เรื่อง การฟ้อนผู้ไทยในเรณูนคร ผลการวิจัยพบว่า ลักษณะเฉพาะของการฟ้อนผู้ไทย มีการใช้ เท้า ขา ลำตัว มือและแขน การใช้เท้ามี 5 แบบ คือ การเปิดปลายเท้าตอนยืน การลงส้นเท้าตอนเดิน การแตะปลายเท้าเฉพาะผู้หญิงการเปิดส้น เท้าหลัง การวางเต็มฝ่าเท้า การใช้ขามี 5 แบบ คือ ยกขาไปด้านข้าง ยกขาไปด้านหน้า ยกขาไปด้านหลัง การนั่งเหยียดขาข้างเดียว ไปด้านหลัง การไขว้ขา การใช้ลำตัวมี 3 แบบ คือ ลำตัวตรง ลำตัวโน้มทำมุม 45 องศา กับแนวตั้ง การโน้มตัวต่ำเกือบขนานกับพื้น การใช้มือมี 4 แบบ คือ การเหยียดแขนตึงหงายท้องแขน การงอแขนเป็นวงระดับไหล่ การหักศอกขึ้นตั้งฉาก การงอแขนแบบหักศอกหงายตั้งฉาก

ข้อเสนอแนะ

1. หน่วยงานภาครัฐและเอกชนควรให้การสนับสนุนการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการสร้างสรรค์การแสดงด้านนาฏศิลป์ ดนตรี เพื่อเปิดโลกทัศน์ให้เห็นความหลากหลายในมิติทางวัฒนธรรมอันเป็นมรดกไทยให้กว้างขว้างมากยิ่งขึ้น

2. สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ควรจัดหางบประมาณเพื่อสนับสนุนการดำเนินงานวิจัยให้เพียงพอ รวมถึงควรกำหนดมาตรฐานในการทำงานวิจัยเชิงสร้างสรรค์อย่างเป็นระบบและเป็นรูปธรรมเพื่อกระตุ้นให้หน่วยงานผู้รับผิดชอบดำเนินงานวิจัยเพื่อสร้างสรรค์อย่างต่อเนื่อง

3. สถานศึกษาควรพิจารณานำการแสดงสร้างสรรค์ชุด ฟ้อนตะคัน กำหนดลงในหลักสูตรสถานศึกษาหรือหลักสูตรท้องถิ่นเพื่อการอนุรักษ์สืบทอดต่อไป

4. ควรมีการวิจัยเกี่ยวกับบทบาทและรูปแบบการแสดงฟ้อนตะคันเพื่อประกอบการแสดงแสงและเสียงประเพณีลอยกระทงเผาเทียนเล่นไฟ จังหวัดสุโขทัยอีกรูปแบบหนึ่งด้วย

5. ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบกับการแสดงฟ้อนในท้องถิ่นใกล้เคียง เพื่อเป็นข้อมูลในการดำรงเอกลักษณ์หรือเพื่อเป็นแนวทางในการสร้างสรรค์และพัฒนาในโอกาสต่อไป

รายการอ้างอิง

บานชื่น ผกามาศ. (20 มกราคม 2561). **แปลหลักศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง หลักที่ 1.** [ออนไลน์]. เข้าถึงจาก http://banchuen.blogspot.com/2012/01/blog-post.html?m=1

ประทิน พวงสำลี. (2514). **หลักนาฏศิลป์**. พระนคร: ไทยมิตรการพิมพ์.

พจน์มาลย์ สมรรคบุตร. (2541). **การฟ้อนผู้ไทยในเรณูนคร.** วิทยานิพนธ์ศิลปกรรมศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

_____. (2538)**. แนวคิดการประดิษฐ์ท่ารำเซิ้ง**. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏอุดรธานี.

มานพ วิสุทธิแพทย์. (2533). **การวิเคราะห์เพลงไทย.** กรุงเทพฯ: ชวนพิมพ์.

รัตติยา โกมินทรชาติ. (2549)**. การฟ้อนของชาวภูไท: กรณีศึกษาหมู่บ้านวาริชภูมิ อำเภอวาริชภูมิจังหวัดสกลนคร**. วิทยานิพนธ์ศิลปกรรมศาสตรมหาบัณฑิต. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วิทยาลัยนาฏศิลปเชียงใหม่. (2550). **ฟ้อนเมือง: รูปแบบพระราชชายาเจ้าดารารัศมี**. เชียงใหม่: ผู้แต่ง.

สุรพล วิรุฬห์รักษ์. (2547). **หลักการแสดงนาฏยศิลป์ปริทรรศน์.** กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุรัตน์ จงดา. (2541)**. ฟ้อนผีฟ้านางเทียม: การฟ้อนรำในพิธีกรรมและความเชื่อของชาวอีสาน.** วิทยานิพนธ์ศิลปกรรมศาสตรมหาบัณฑิต. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.